

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/08/32-37>

Həcər Tofiq qızı Rəhimova
Bakı Dövlət Universiteti
Magistrant
hajar.tofiq.rahimova@gmail.com

ƏQDLƏRİN ETİBARSIZLIĞININ ANLAYIŞI VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Xülasə

Əqdin etibarsızlığı əqd formasında həyata keçirilən hərəkətlərin hüquqi fakt xarakteri daşımaması deməkdir. Etibarsız əqdin etibarsızlığının nəticələrindən başqa heç bir hüquqi nəticəsi yoxdur. Belə bir əməliyyat bağlandığı andan etibarsızdır. Hüquq normalarına uyğun gəlməyən əqdlər, iddianın məhkəməyə verilməsindən və ya məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılmasından asılı olmayaraq, özlüyündə etibarsız sayılır. İstənilən maraqlı şəxs belə əqdlərin etibarsızlığının nəticələrinin tətbiqini tələb edə bilər. Bu məqalədə əqdlərin etibarsızlığı mövzusu və mübahisəli və etibarsız əməliyyatlar arasındakı fərq vurğulanır. Mübahisəli və etibarsız əqdlər əqdin məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılmasının zəruriliyi meyarına görə fərqləndirilir. Müəyyən qüsurları olduqda, yəni qanunla müəyyən edilmiş etibarlılıq meyarlarına cavab vermədikdə əqd etibarsız sayılır. Bu məqalədə əqdlərin etibarsızlıq institutu da tarixi aspektdə nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *əqd anlayışı, mülki hüquq, konstitusiya, etibarsız əqd, etibarsızlıq, əqdin etibarsızlığı.*

Hajar Tofiq Rahimova

THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF THE INVALIDITY OF TRANSACTIONS

Abstract

Invalidity of a transaction means that the actions carried out in the form of a transaction are not of a legal fact. An invalid transaction has no legal consequences other than the consequences of invalidity. Such a transaction is invalid from the moment of its conclusion. Transactions that do not comply with the law are considered invalid in themselves, regardless of whether the claim is filed in court or declared invalid by the court. Any interested person may demand the application of the consequences of the invalidity of such transactions. This article highlights the invalidity of transactions and the difference between disputed and invalid transactions. Disputed and invalid transactions are distinguished by the criterion of the necessity of invalidation of the transaction by the court. The transaction is considered invalid if it has certain defects, ie does not meet the reliability criteria established by law. This article also looks at the institution of invalidity of transactions from a historical perspective.

Key words: *concept of deal, civil law, constitution, invalid deal, invalidity, invalidity of the deal.*

Giriş. Əqd anlayışını izah etmək üçün hesab edirəm ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə yanaşı, qonşu dövlətlərin qanunvericiliyinin də müqayisəli təhlili, müxtəlif ölkələrin alimlərinin bu mövzu ilə bağlı fikirlərini öyrənmək lazımdır.

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 324.1-ci maddəsinə əsasən əqd mülki hüquq münasibətlərinin formalaşmasına, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəlmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir [1].

Türkiyə Respublikasının Borclar haqqında Qanununa görə, əməliyyat hüquqi münasibətin formalaşmasına, dəyişdirilməsinə və dayandırılmasına yönəlmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir.

Rusiya Federasiyasının Mülki Məcəlləsinin 153-cü maddəsinə əsasən, əməliyyat hüquqi şəxslərin və vətəndaşların hüquq və vəzifələrin yaranmasına, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəlmiş hərəkətləri kimi tanınır.

Sabir Allahverdiyev əqdi mülki hüquq münasibətlərinin yaranması, dəyişdirilməsi və ya xitam verilməsi üçün əsas adlandırır.

Əqdin etibarsızlığı dedikdə isə, əqd formasında həyata keçirilən hərəkətin subyektlərin arzuladığı nəticələri verməyə qadir olan hüquqi fakt keyfiyyətinə malik olmaması başa düşülür. Etibarlı bir əməliyyatın qurulması üçün əməliyyatın etibarlılığına riayət edilməlidir.

Subyektin tərkibinin bağladığı əqdlərin etibarsızlığı əqdin onu bağlayan şəxslərin hüquqlarına və hüquq qabiliyyətinə uyğun gəlməməsi ilə əlaqədardır. Belə əqdlərin etibarsızlığı çox vaxt onların fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti olan şəxslər tərəfindən bağlanması ilə izah olunur. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 342.1-ci maddəsinə əsasən, psixi pozuntuya görə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs tərəfindən edilən əqd etibarsızdır. Belə bir sövdələşmədə iştirak edən hər bir tərəf eyni şəkildə aldığı hər şeyi qarşı tərəfə qaytarmalı, alınan isə eyni şəkildə qaytarmaq mümkün olmadıqda onun dəyərini pulla ödəməlidir. Bundan əlavə, əgər qabiliyyətli tərəf qarşı tərəfin bacarıqsızlığını bilir və ya bilməli idisə, ona dəymiş faktiki zərəri də ödəməlidir. Fəaliyyət qabiliyyəti spirtli içkilərdən və ya narkotik vasitələrdən sui-istifadə, habelə qumar oyunları ilə əlaqədar olan şəxsin himayəçisinin razılığı olmadan əmlak üzərində sərəncam verməsi ilə bağlı etdiyi əqd məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər. Eyni qayda yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən edilən əməliyyatlara da aiddir. Bu şəxslər yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydada xırda təsərrüfat əməliyyatları edə bilərlər.

hüquqi şəxslər tərəfindən bağlanmış əqdlər aşağıdakı əsaslara görə etibarsız sayılır:

- hüquqi şəxs tərəfindən onun fəaliyyət qabiliyyətindən artıq olan əməliyyatlar;
- hüquqi şəxsin orqanı tərəfindən öz səlahiyyətlərini aşan əməliyyatlar.

Hüquqi şəxs tərəfindən öz fəaliyyətinin məqsədlərinə zidd olaraq bağlanmış əqd və ya hüquqi şəxsin müvafiq fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün xüsusi razılığı (lisenziyası) olmadan bağlanmış əqd, əgər əqdin digər tərəfinin bunu bildiyi və ya bildiyi sübut olunarsa, onun qanunsuz olduğunu bilməlidir, təsisçinin və ya hüquqi şəxsin fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən orqanın ərizəsi əsasında məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər. Əqdin məzmununa görə etibarsızlığı onun şərtlərinin qanunun tələblərinə cavab verməməsi ilə müəyyən edilir. Burada “qanun” dedikdə respublikanın qanunları və hüquqi aktları, xüsusən mülki qanunlar nəzərdə tutulur. Belə etibarsız əməliyyatlar obyektiv və subyektiv xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur.

1. Əqd anlayışı, qurucu ünsürlər və növləri

2. Əqdin bəzi konsepsiyalarında bunun bir hərəkət olduğu göstərilir. O zaman sual yaranır: əgər əqd əməldirsə, biz sözügedən hərəkəti qanuna uyğun hərəkət hesab edək, yoxsa qanuna zidd hərəkət? Ona görə də əqdə izahat verərkən onun qanuna uyğun hərəkət olduğunu göstərmək lazımdır. Bundan əlavə, E.A.Suxanov əməliyyatın tərifində vətəndaş və ya təşkilat sözlərindən istifadə etmişdir. Məlum olduğu kimi, vətəndaş sözü bütün şəxsləri, yəni, Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi və ya müvəqqəti yaşayan əcnəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri əhatə edə bilməz. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 52-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan dövlətinə mənsub olan, onunla siyasi və hüquqi əlaqədə olan, habelə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri olan şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır [2].

3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində doğulmuş şəxs və ya Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Valideynlərdən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşıdır. Konstitusiyada vətəndaş anlayışı tam şəkildə izah olunub. Ona görə də insan anlayışı vətəndaş anlayışından daha geniş mənə kəsb etdiyi üçün şəxs sözü də eyni tərifdə işlənməlidir. Beləliklə, həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər mülki hüquq münasibətlərinin iştirakçısı ola bilərlər. Fiziki şəxs hüquqi münasibətlərdə öz adından iştirak edən şəxsdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 24.2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının bütün vətəndaşları, Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi və ya müvəqqəti yaşayan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər fiziki şəxslərdir [3].

Hüquqi şəxs qanunla müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmış, ayrıca mülkiyyətində olan, bu əmlakla öz öhdəliklərinə görə cavabdeh olan, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqlar əldə edib həyata keçirən, vəzifə tutan, dövlət qeydiyyatına alınmış xüsusi yaradılmış orqandır.

məhkəməyə iddia edir və ya məsuliyyət daşımaq hüququna malikdir. Hüquqi şəxsin müstəqil balansı olmalıdır.

4. Əməliyyatlarda ən vacib psixoloji amillərdən biri motivasiyadır. Motiv əməliyyatın əsasında fərqləndirilməlidir. Əməliyyatın əsasını hüquqi məqsəd, hüquqi nəticə təşkil edir. Məsələn, alqı-satqı müqaviləsində məqsəd əmlakın alıcıya verilməsidir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, əqd təsadüfi hədəfə əsaslanmayıb, sövdələşmə üçün tipik və daimidir. Əməliyyatın əsası mümkün və qanuni olmalıdır. Əgər əqdin bağlanması zamanı məqsədə çatmaq mümkün deyilsə, onun hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Hüquqi nəticə yaratmaq məqsədi ilə deyil, yalnız zahiri görünüş üçün edilən əməliyyat etibarsızdır. Motiv insanı istənilən halda müqavilə bağlamağa sövq edən psixoloji amildir. Buna görə də, əməliyyatın motivləri çoxsaylıdır və əsasdır. Motivlər müqavilədən kənarda qalır, məzmununda öz ifadəsini tapmır və hüquqi fakt deyil. Məsələn, bir şəxs ad günü hədiyyəsi üçün bir şey alırsa, bu motiv alqı-satqı müqaviləsinin qanuni qurulmasına daxil edilmir [8].

Əqd vətəndaşların və hüquqi şəxslərin mülki hüquq və vəzifələrin yaranmasına, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəlmiş iradəsinin ifadəsidir.

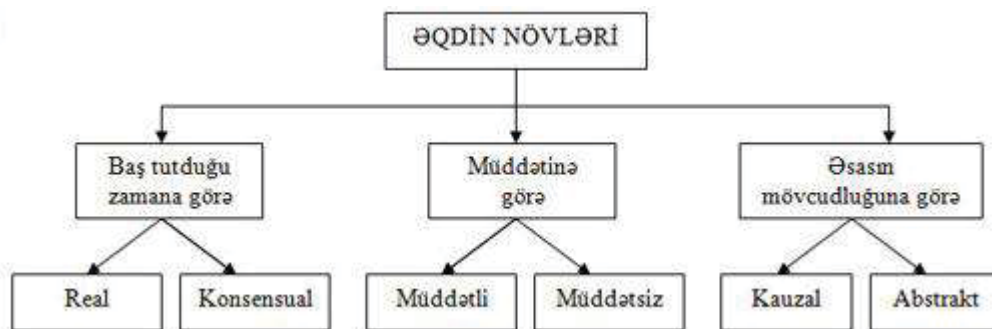
Əqdin xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1. Əqd həmişə könüllü bir aktdır;
2. Əqd qanuni aktdır;
3. Əqd mülki hüquq münasibətlərinin yaradılmasına, dəyişdirilməsinə və ya xitam verilməsinə yönəldilmişdir;

4. Əqd mülki hüquq münasibətlərinin yaranmasına səbəb olur ki, bu da əqdin hüquqi nəticələrinin mülki qanunla tənzimlənməsi ilə əlaqədardır.

İştirakçıların sayından asılı olaraq əməliyyatlar birtərəfli, ikitərəfli və çoxtərəfli ola bilər. Tərəflərdən birinin iradəsinin kifayət etdiyi əməliyyatlar birtərəfli hesab olunur. Məsələn, vəsiyyətnamə yazarkən, mirası qəbul edərkən, müsabiqə elan edərkən heç kimin razılığı tələb olunmur və bir şəxs tərəfindən tərtib edilir. Birtərəfli əqd əqdin iştirakçısı olmayan digər şəxslər üçün yalnız həmin şəxslərin razılığı ilə və ya qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda öhdəlik yarada bilər [9].

Şəkil 1: Əqdin növləri

Mənbə: [9].

5. İştirakçıların sayından asılı olaraq əqdlər birtərəfli, ikitərəfli və çoxtərəfli bölünür. Əqd mülki qanunvericiliyə və ya tərəflərin razılaşmasına uyğun olaraq onun başa çatdırılması üçün tərəflərdən birinin iradəsinin zəruri və kifayət etdiyi birtərəfli əqddir. Vəsiyyətnamənin tərtib edilməsi, etibarnamənin verilməsi və s. birtərəfli əməliyyatlara misal ola bilər. Adətən birtərəfli əməliyyat bir şəxs tərəfindən aparılır. Birtərəfli əqddə iradə bir neçə şəxs tərəfindən ifadə oluna bilər. Məsələn, ümumi etibarnamənin verilməsi və s. Bəzən birtərəfli əməliyyatın hüquqi nəticələrinin olması üçün vəsiyyətnamə ünvan sahibi tərəfindən qəbul edilməlidir. Əgər bu şəxs belə bir iradə ifadəsinin mövcudluğundan xəbərsizdirsə, birtərəfli əməliyyatın heç bir hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Beləliklə, əgər müqavilənin pozulması barədə bildiriş qarşı tərəfə çatmayıbsa, bu, hüquqi nəticələr yarada bilməz. Qarşılıqlı razılaşma və ya hər iki tərəfin iradəsi əsasında yaranan əməliyyatlara ikitərəfli əməliyyatlar deyilir. İkitərəfli əməliyyatlara müqavilələr deyilir. İkitərəfli əməliyyatlar ən çox yayılmış əməliyyat növüdür. İkitərəfli əməliyyatlar, alqı-satqı, daşınmaz əmlakın icarəsi, sığorta və s. müqavilələr buna

misal ola bilər. Üç və ya daha çox tərəf arasında iradə razılaşmasından irəli gələn əməliyyatlar çoxtərəfli əməliyyatlar adlanır. Məsələn, bir neçə hüquqi şəxs yeni binaların tikintisi üçün müqavilə bağlayır. Əməliyyatlar iki hissəyə bölünür: əvəzedici və əvəzsiz. Bir tərəfin etdiyi hərəkət və ya təhvil verilmiş əmlak müqabilində digər tərəf də əmlakın dəyərini ödəyir və ya ödəyir. Məsələn, alqı-satqı müqaviləsində satıcıdan malı çatdırmaq, alıcıdan isə müqavilədə razılaşdırılmış qiyməti ödəmək tələb olunur [8].

Bildiyimiz kimi, əqdin əsas qurucu elementi iradədir. Bu iradə ilə yanaşı, həm də mülki hüquq münasibətlərinin formalaşmasına, dəyişdirilməsinə və xitamına yönəlməlidir. İradə əqdin əsas elementidir, bir qayda olaraq, hüquqi nəticələr onunla əlaqələndirilir. İradə əqdin konstruktiv elementi olduğundan belə qənaətə gəlmək olar ki, o, aydınlaşdırılmalıdır. Bəzən əqdin hüquqi nəticələrinin olması üçün sadə iradə bəyanı kifayət etmir, həm də əmlakın təhvil verilməsi üçün hərəkətə keçmək lazımdır. Əşyanın bağışlanması haqqında razılaşma o zaman yerinə yetirilmiş hesab olunur ki, həm bağışlayan, həm də alan tərəfindən iradə ifadəsi olsun və bağışlayan əşyanı bağışlayan şəxsə keçir. Məsələn, B-nin A-nın telefonunu vermək, A-nın isə məhsul almaq istədiyi bir vəsiyyət olsa da, bu kifayət deyil, bu halda vəsiyyət etibarsızdır. İsveçrə və Türkiyə hüququnda mövcud olan “güvən nəzəriyyəsi” və ya “güvən prinsipi”nə görə, iradə ünsürlərinin bəyan edilməməsi halında, müəyyən şərtlər daxilində şəxsin hərəkətlərinin iradə bəyanına səbəb olacağı güman edilir.

2. Əqdin etibarsızlığının anlayışı və əhəmiyyəti

Əqdin etibarsızlığı onun etibarlılıq meyarlarına cavab vermədikdə mühakimə edilə bilər. Yəni, bu əməliyyatın etibarlılıq şərtlərinin pozulması halında əqd etibarsız ola bilər. Bu halda, əməliyyatın etibarsız olması üçün müxtəlif ilkin şərtlər mövcuddur. E.A. Suxanov əqdin etibarsızlığının dörd əsasını müəyyən edir:

- əqdin məzmununun qanuna uyğunsuzluğu;
- fiziki və ya hüquqi şəxsin əməliyyatda iştirak edə bilməməsi;
- iradənin uyğunsuzluğu;
- əqdin qanunla müəyyən edilmiş formasına əməl edilməməsi [Suxanov E.A. 2006].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, etibarsız əqdlər mübahisəli və etibarsızlara bölünür. Etibarsız əqdlərin mübahisəli və etibarsız əqdlərə bölünməsi meyarı əqdin etibarsız hesab edilməsi üçün məhkəmə qərarının zəruriliyidir. Ləğv edilə bilən əqd məhkəmə tərəfindən belə tanındıqda etibarsız olur. Etibarsız əqd məhkəmə tərəfindən belə tanınıb tanınmamasından asılı olmayaraq apriori etibarsız sayılır. Güman edilir ki, etibarsız əqd hüquqi nəticələrə səbəb olmur, yəni tərəflərin istədikləri hüquq və vəzifələrin yaranmasına səbəb olmur. Etibarsız əqd zamanı baş verən yeganə nəticə mülki hüquq münasibətləri subyektlərinin bu əqdin etibarsızlığı nəticəsində yaranan hüquqi statusunun dəyişməsidir [Neustroyev A.N. 2016].

Etibarsız əqdlərin mahiyyətini daha yaxşı başa düşmək üçün Roma hüququna müraciət etmək olar. Roma hüququnda etibarsız əqdlər haqqında ümumi doktrina olmadığından mübahisəli və etibarsız əqdlərə aydın bölünmə yox idi. O dövrlərin formalizmi ritual prosedurların minimum qaydasına riayət olunduğu əməliyyatların əksəriyyətinin hüquqi qüvvəsini tanıdı. Ritual prosedurlara əməl olunarsa, əməliyyat etibarlı sayılır. Onlara əməl edilmədikdə, müqavilə mövcud olmayan kimi tanınıb. Amma bu vəziyyət həmişə ədalətə uyğun gəlmirdi. Müəyyən hallarda müqavilənin nəticələrini ləğv etmək zərurəti yarandı. Bu, müəyyən kateqoriyalı vətəndaşları qorumaq üçün lazım idi.

Söhbət yaşı 25-dən az olanlardan, subay qadınlardan və s.-dən gedir. Bundan başqa, iradə qüsuru ilə (bu, səhv, hiylə və s. ola bilər) əməliyyatların aparılması halları olub. Lakin problem onda idi ki, Qvirite qanunu ilə müqaviləni ləğv etmək mümkün deyildi. Belə hallarda pretor (dövlət məmuru) pretor hüququnu - müqavilə tərəflərini ilkin vəziyyətinə qaytarmaq hüququnu tətbiq edə bilərdi. Restitusiya ona qədər azaldı ki, pretor bağlanmış müqavilə ilə hüququnun pozulduğuna inanan şəxsi əvvəlki vəziyyətinə qaytardı. Həmin şəxslə bağlı mənfi nəticələr ləğv edilib, əmlak geri qaytarılıb, rüsumdan azad edilib və s. lakin bununla belə, müqavilə qüvvədə qalıb [Safronov D.A. 2017, s.253-257].

Yalnız hüquqlarını pozan və kompensasiya tələb edən şəxsə ziyan vuran nəticələr ləğv edildi. Beləliklə, deyə bilərik ki, restitusiya hüququn müdafiəsinin digər üsulları nəticə vermədikdə bağlanmış və qüvvədə olan müqavilələrə münasibətdə icazə verilən müdafiə vasitəsi idi. Sonralar Qədim Romada

mübahisəli və etibarsız əməliyyatlar anlayışı inkişaf etməyə başladı. Etibarsız əməliyyatlar ideyasından "ölü doğulmuş" əməliyyatlar ideyası yarandı. Onlar heç bir hüquqi nəticəyə səbəb olmayıb. Əvvəlcə qədim Romada zahiri varlıq, zahiri təzahür almayan əməliyyatlar əhəmiyyətsiz hesab olunurdu. Sonradan bütün qaydalara uyğun bağlanmış, lakin müəyyən qüsurları olan əqdlər etibarsız sayılmağa başladı. Bunlar romalıların qanuni nizamına uyğun gəlməyən ciddi çatışmazlıqlar idi. Bu əməliyyatlar da mövcud olmayan, yəni etibarsız hesab edilməyə başlandı. Etibarsız əqdlərin hüquqi mahiyyəti məsələsi daxili mülki hüquqda da kifayət qədər mübahisəlidir. İnqilabdan əvvəlki ədəbiyyatda iki növ etibarsız əqdlərin ayrılmasına dair bir fikir var idi. Bunlara tamamilə etibarsız və nisbətən etibarsız olanlar daxildir. Bu əməliyyatların hüquqi təbiəti diqqətlə öyrənilmə mövzusu idi: əməliyyatın qanuniliyinin tanınmasına baxmayaraq, inqilabdan əvvəlki yerli alimlər etibarsız əməliyyatların qeyri-qanuni təbiəti ideyasını inkişaf etdirmədilər. Həmçinin, belə bir mövqe var idi ki, etibarsız əməliyyatları, prinsipcə, əməliyyat adlandırmaq olmaz, çünki onlar heç nəyə gətirib çıxarmır, hüquqi nəticələrə səbəb olmur [Paramonov A.E. 2014, s.119-120].

Müasir elmdə əqdlərin etibarsızlığı institutuna gəlincə, demək olar ki, əqdlərin qanunilik xüsusiyyəti sual altına düşmüş, müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Xüsusilə, D.M. Genkin belə bir fikri ifadə edir ki, qanunilik və ya qanunsuzluq hüquqi fakt kimi əməliyyatın zəruri elementi deyil, əməliyyatın yalnız müəyyən nəticələrini müəyyən edir. Beləliklə, alimin fikrincə, həm etibarlı əməliyyatlar, həm də etibarsız əməliyyatlar əməliyyat xarakteri daşıyır. Bu təsnifatın əvəzinə başqa bir təsnifat təklif oluna bilər. Əməliyyatlar tamamilə etibarsız və nisbətən etibarsız olaraq təsnif edilə bilər. Bəzi sivilistlər iddia edirlər ki, "sövdələşmənin etibarsızlığı iki xarakter daşıyır:

a) mütləq etibarsızlıq - bunlar qanuna əsasən, faktiki olaraq heç bir hüquqi nəticə vermədikdə əqdin etibarsızlığının tanındığı hallardır;

b) belə etibarsızlıqdan, nisbi etibarsızlıqdan və ya "təklif oluna biləndən" fərqli olaraq əməliyyatın özünü hüquqi nəticələrdən məhrum etmir, yalnız maraqlı şəxslərin iddiası və ya etirazı ilə belə nəticəyə gətirib çıxarır" [Safronov D.A. 2017 s. 253-257].

F.S. Kheifets qeyd edir ki, əməliyyatın etibarsızlığı belə bir əməliyyatın sıfıra bərabər olmasını (ləğv edilməsini) və onun hüquqi nəticələrinin hər hansı qanunsuz hərəkət kimi mənfi olduğunu nəzərdə tutur. Bəzi müəlliflər "qüvvəsiz əməliyyat" termininin düzgünlüyünü şübhə altına alırlar. Məsələn V.A. Belov hesab edir ki, etibarsız (etibarlı) əməliyyatlar mübahisəli (etibarsız) əməliyyatların başlanğıcıdır və ya onlardan əvvəldir. Buna görə də, bir tərəfdən mübahisəli (yəni etibarsız hesab edilən) əməliyyatlar haqqında, digər tərəfdən isə etibarsız əməliyyatlar haqqında danışmaq daha doğrudur. "Əhəmiyyətsiz əməliyyat" termininə gəldikdə isə V.A. Belov ənənəvi baxışla bağlı heç bir şərh vermir. V.A. Belovun arqumentləri ilə razılaşmağı mümkün hesab etmək olar, çünki ilkin etibarsız əqdlər məhkəmə tərəfindən mübahisələndirilən və etibarsız sayılan vaxta qədər etibarlı əməliyyatlardır [Safronov D.A. 2017, s. 253-257].

"Azərbaycan Respublikasında notariat hərəkətlərinin aparılması qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Fərmanı ilə müəyyən edilir ki, daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə dair əqdlər təsdiq edilərkən notariuslar digər vəzifələrlə yanaşı: şəxsləri müəyyən etməyə borcludurlar. notariat hərəkətlərinin aparılması üçün ərizə vermək, layihələrin məzmununu və tərəflərin real niyyətlərini qanuna uyğun olaraq yoxlamaq, əmlakın özgəninkiləşdirilən şəxsə məxsus olduğunu yoxlamaq üçün tərəflər üçün müqavilə layihələrinin mənasını və əhəmiyyətini izah etmək, tələb etmək, yaşayış yerinin ünvanı üzrə özgəninkiləşdirilən mənzildə qeydiyyat şəhadətnaməsi və daimi qeydiyyatda olan bütün yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərinin razılığını almaq. İşin materialları ilə yanaşı, notariat işinin materiallarından da aydın olur ki, alqı-satqı müqaviləsi bağlanarkən "Azərbaycan Respublikasında notariat hərəkətlərinin aparılması qaydaları haqqında" Təlimatın tələblərinə tam əməl edilib.

Mülki hüquqda etibarsız əməliyyatların dörd növü fərqləndirilir:

- qüsurlu predmet strukturu ilə etibarsız əməliyyatlar;
- qüsurlu vəsiyyətnamə ilə etibarsız əməliyyatlar;
- qüsurlu formalı etibarsız əməliyyatlar;
- keyfiyyətsiz məzmunla etibarsız sövdələşmələr.

6. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337.1-ci maddəsinə əsasən etibarsız əqdlər mübahisəli əqdlər və ya kiçik əməliyyatlardır [ARMM. 2010].

Hüquq ədəbiyyatında mübahisəli əməliyyatlar nisbətən etibarsız, etibarsız əməliyyatlar isə tamamilə etibarsız adlanır.

Xülasə edərək, aşağıdakıları deyə bilərik. Əqdin etibarsızlığı anlayışı qanunla müəyyən edilməmişdir, lakin qanunverici etibarsız əməliyyatlardan yan keçmir. Əqdin etibarsızlıq müddətinin müəyyən edilməsi məsələsi daxili mülki qanunvericilikdə mübahisəlidir, lakin, ümumiyyətlə, əqdin etibarsızlığı əqdin şərtləri ilə qanunun müəyyən edilmiş tələbləri arasında uyğunsuzluq kimi müəyyən edilə bilər. Mübahisəli və etibarsız əməliyyatlar haqqında aşağıdakıları söyləmək olar.

Əqdlərin mübahisəli və etibarsız əqdlərə bölünməsi ənənəvi olaraq onların etibarsız sayılması prosedurunun meyarına uyğun olaraq aparılır. Əgər etibarsız əqdlər məhkəmə tərəfindən qismən hüquqi cəhətdən düzgün hesab edilə və etibarsız hesab edilə bilərsə, məhkəmənin qərarı olmadan etibarsız əqdlər hüquqi nəticələrə səbəb olmur.

Nəticə. Bildiyimiz kimi, insanlar bir çox ehtiyaclarını əməliyyatlar vasitəsilə ödəyirlər. Bununla belə, fiziki şəxslər əqd bağlayarkən bir sıra səhvlərə yol verirlər. Bu qüsurlar da onların bağladıkları sövdələşməni etibarsız edir. İnsanların çoxunun gündəlik həyatında etdiyi işlərdən biri daşınmaz əmlak alqı-satqısıdır. Bununla belə, tərəflər əqd bağlayarkən əqd formasının şərtlərinə əməl etmirlər. Nəhayət, bu cür çatışmazlıqlar əməliyyatı etibarsız edir.

Bundan əlavə, cinayət törətməkdən qazanc əldə edən şəxslər qarşı tərəfə hədə-qorxu gəlmək nəticəsində zorla və ya hiylə ilə əməliyyata girirlər. Lakin onlar bilməlidirlər ki, bu cür əməliyyatlar etibarsız sayılır və heç bir hüquqi qüvvəyə malik deyil. Bu hallar baş verdikdə, tərəflər bu halların baş verməsindən uzun müddət sonra əqdin etibarsızlığı barədə mübahisə edirlər. Biz bunu yuxarıda qeyd olunan qərarlarda görürük. Əhəmiyyətsiz əqdin etibarsız sayılması haqqında ərizənin icrası üçün müraciət edildiyi gündən bir il müddətində, əqdin bağlanmasına təsir etmiş zorakılıq və ya təhlükənin dayandırıldığı gündən və ya məlum olduğu və ya edilməli olduğu gündən bir il ərzində hallar barədə məlum olduqda, əməliyyatın etibarsız sayılmasına səbəb olduqda müvafiq olaraq bağlanmış müqavilə mübahisəsi əsasında onun aşkar edildiyi tarixdən bir ay müddətində etiraz edə bilər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, daxili mülki hüquqda ilk dəfə olaraq etibarsız əqd əməliyyatlarının ən problemli aspektlərinin monoqrafik inkişafı həyata keçirilmişdir ki, bunlar da hüquqi strukturlar doktrinasının nöqteyi-nəzərindən nəzərdən keçirilmişdir.

Məqalənin elmi və praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, oradakı müddəalar və nəticələr yaranmaqda olan etibarsız əqd əməliyyatlarının nəzəriyyəsinin bir hissəsinə çevrilə bilər. Tədqiqatın nəticələri qanun yaradıcılığı və hüquq mühafizə fəaliyyətində, habelə mülki hüquq dövryyəsi fənlərinin tədrisi prosesində nəzərə alın bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi (2010) Bakı: Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2009.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi, 2020.
4. Suxanov, E.A. (2006). Mülki hüquq: Dərslik. E.A. Suxanov. M., Walters Kluver.
5. Safronov, D.A. (2017). Əqdin etibarsızlığı anlayışı və etibarsız və etibarsız əqdlərin fərqi. Elmi tədqiqat: inkişaf vektorları: intern materialları. elmi praktika. konf. (Çeboksarı, 24 iyun 2017-ci il). redaksiya heyəti: O.N. Şirokov [i dr.]. Çeboksary: CNS Interactive Plus, s.253-257.
6. Paramonov, A.E. (2014). Təhlükəli əməliyyatlar: anlayış və növləri. A.E. Paramonov. Hüquq elmi. № 4. c.119-120.
7. Neustroyev, A.N. (2016). Əqdin etibarsızlığının nəticələri haqqında ümumi müddəalar. A.N. Neustroyev. Elm dünən, bu gün, sabah. Novosibirsk, № 11 (33). c.171-172.
8. <https://kayzen.az/blog/law/7852/%C9%99qdl%C9%99r.html>
9. <https://www.economy.gov.az/article/h%C3%BCquqi-%C5%9F%C9%99xsini-%C9%99qdl%C9%99rinin-raz%C4%B1la%C5%9Fd%C4%B1r%C4%B1las%C4%B1/21357>

Rəyçi : h.ü.f.d. Mübariz Yolçuyev

Göndərilib: 10.03.2022

Qəbul edilib: 14. 04.2022